

HUMANİTAR ELMLƏR BÖLMƏSİ

UOT 327; 930.22; 316.37

AZƏRBAYCAN-TÜRKİYƏ MÜNASİBƏTLƏRİNİN DÜSTURU: “BİR MİLLƏT – İKİ DÖVLƏT”

Esmira Hilal qızı Cəfərova
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Mingəçevir Dövlət Universiteti
esmira.ceferova@mdu.edu.az

Xülasə: *Məqalədə dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin heç vaxt aktuallığını itirməyən, bütün dövrlər üçün keçərli olan “Bir millət-iki dövlət” kəlamının ictimai ideyaların məzmununda və inqilabi təfəkkürün inkişafında köklü dəyişikliklərə səbəb olmasından bəhs edilir. Yazıda bildirilir ki, belə formul Azərbaycanla Türkiyə arasında minilliklər ərzində mövcud olan çox güclü bağlılıqların əhəmiyyətini və perspektivlərini müəyyən edir. Bu lakonik ifadənin arxasında tarixin çərxini Türkiyənin və Azərbaycanın xeyrinə dəyişmiş dərin bir fəlsəfə durur. Yəni bu yalnız milli istiqlalımızın rəmzi deyil, həm də xalqlarımızın həyat və yaşam tərzini kimi qəbul edilir. Heydər Əliyevin bu müdrik kəlamı bir ölkə sərhədlərini aşaraq qloballaşmış, dünya dövlətlərinin və xalqlarının diqqətini müştərək tarixi və siyasi taleyi olan qardaş xalqlara, türk və müsəlman birliyinə və həmrəyliyinə cəlb etmişdir.*

Müəllifin fikrincə, bu ideya türklərin və müsəlmanların hansısa konkret və hipotetik düşməna qarşı səfərbərliyini və başqa dünyalara müxalifət, yaxud cəbhə yaratmasını nəzərdə tutmur. Bir millət, iki dövlət ideyası dilindən, dinindən, milli və irqi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq sülhə, qardaşlığa və qarşılıqlı yardıma bir çağırışıdır. İdeyanın özəyini, onun sarsılmaz sütunlarını isə Türkiyə-Azərbaycan tandemi təşkil edir.

Açar sözlər: *dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev, “Bir millət – iki dövlət” düsturu, türk-müsəlman birliyi, Türkiyə-Azərbaycan tandemi, türkçülük ideyalarının intibahı, Şuşa Bəyannaməsi*

Giriş

Azərbaycanın müasir milli tarixində elə bir sahə, elə bir istiqamət və elə bir ideya yoxdur ki, o, millətimizin yenilməz və vüqarlı övladı Heydər Əliyevin adı və mütərəqqi əməlləri ilə bağlı olmasın. Heydər Əliyev zamanın ruhunu çox incəliklə duyan, hadisələrin gərdisini əvvəlcədən görməyi bacaran, dostları düşmənlərdən ustalıqla ayırmaq qabiliyyəti olan unikal şəxsiyyət idi. O, Azərbaycan insanının etnik-tarixi və ruhani-mədəni bağlılığının istiqamətlərini, onun gələcək taleyinin, həyat strategiyasının, milli doktrinasının və dünyaya açılan yollarının kiminlə bağlı olacağını qüsursuz şəkildə müəyyən etmişdi. Ulu Öndər taleyüklü bu məsələlərin hər biri haqda dərhal milli devizə, həyat kredosuna və fəlsəfi ideyaya çevrilən, bununla da bütün dövrlərə görə aktual olan müdrik fikirlər söyləmişdi. Bu fikirlərin arxasında isə tarixdən yenilməz güc alan, strateji gələcəyin konturlarını müəyyən edən və insanlığa örnək olan milli insan faktorunun ən yüksək məqama çatmış nümunəsi dururdu.

“Bir millət-iki dövlət” düsturu və onun əhəmiyyəti

Heydər Əliyevin müdrik fikirləri zamanından və məkanından asılı olmayaraq heç vaxt aktuallığını itirmir. Bu fikirlər mövcud situasiyanı köklü şəkildə dəyişir, ictimai ideyaların məzmununda yeniliklər edərək, təfəkkürdə inqilaba səbəb olur və konseptual xarakter daşımağa başlayırdı. Dahiyənə şəkildə deyilmiş belə fikirlərdən biri də Azərbaycanla Türkiyə arasında minilliklər ərzində mövcud olan sarsılmaz bağların, möhkəm əlaqələrin əhəmiyyətini və perspektivlərini müəyyən edən “Bir millət – iki dövlət” sözləridir. Bu gün Azərbaycanla Türkiyənin

müştərək strategiyasına, özündə əbədi həmrəyliyi, qardaşlığı, qarşılıqlı yardımını və fədakarlığı nəzərdə tutan qətnaməyə, bütün maneələri və qapıları açmağa qadir olan düstura çevrilmiş bu lakonik ifadənin arxasında tarixin çərxini Türkiyənin və Azərbaycanın xeyirinə dəyişmiş dərin bir fəlsəfə durur. Bu düstur təkcə bütün cəbhələrdə çiyin-çiyinə vuruşan və inkişaf edən milli istiqlalımızın rəmzi deyil, həm də xalqlarımızın həyat və yaşam tərzidir. Qeyd etmək lazımdır ki, türk xalqlarının birliyindən ciddi narahatlıq keçirən qüvvələrin məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində son iki əsr ərzində Azərbaycan türkləri maddi-fiziki və milli-mənəvi parçalanma nəticəsində natamamlıq kompleksinə sürüklənmiş və onların həyatında çözülməsi heç də asan olmayan ciddi ictimai-siyasi və elmi fəlsəfi problemlərə yol açmışdır [1, s. 5-6]. Bu problemlərdən biri də xalqımızın min bir fitnə-fəsadla qardaş Türkiyədən və türk xalqından iraq salınmasıdır. Xalqlarımız arasında çəkilməmiş süni sərhədləri XX yüzilliyin ikinci yarısında, ilk dəfə, Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev sındırdı.

Heydər Əliyev ümumbəşəri dəyərlərin daşıyıcısı olan, doğma xalqının və vətəninə rifahını və səadətini planetar tərəqqi kontekstində görməyi arzu edən böyük şəxsiyyət və dünya insanı idi. Belə şəxsiyyətlər təkcə təmsil etdiyi toplumun taleyi haqqında deyil, həm də qlobal solumun rifahı və gələcəyi haqqında düşünür. Heydər Əliyevin dühası və əməlləri bir ölkə sərhədlərini aşaraq qloballaşdırdı. O, müştərək tarixi və siyasi taleyi olan qardaş xalqlara, türk və müsəlman dünyasının birliyinə və həmrəyliyinə xüsusi diqqət ayırırdı. Lakin Heydər Əliyevin tərənnüm etdiyi türk-müsəlman birliyi və həmrəyliyi ideyası türklərin və müsəlmanların hansısa konkret və hipotetik düşməne qarşı səfərbərliyini və başqa dünyalara müxalifət, yaxud cəbhə yaratmasını nəzərdə tutmurdu. Bu ideya dilindən, dinindən, milli və irqi mənsubiyyətindən asılı olmayaraq sülhə, qardaşlığa və qarşılıqlı yardıma bir çağırış idi. Türkiyə-Azərbaycan tandemi isə bu ideyanın özəyini, onun sarsılmaz sütunlarını, motivasiyasını və həyat mənbəyini təşkil edirdi. Lakin dünyada çoxlu sayda etnik-siyasi subyektlər var ki, Azərbaycan-Türkiyə birliyinə nəinki qısqançlıq və qıbtə ilə yanaşır, hətta dünya nizamını türkün lider olacağı məqama çatdıracaq bu birliyi özləri üçün ciddi təhlükə hesab edirlər. Onlar yaxşı başa düşürlər ki, tezliklə bu birlik elə bir yenilməz güc kəsb edəcək ki, o, “Zəngəzur qapılarını” açacaq, soydaşlarımız Qərbi Azərbaycana, öz el-obasına qayıdacaq, Türk dünyasının suveren sərhədlərini Zəncana, Qəzvinə və Həmədana qədər genişləndirəcək, Şərqlə Qərbi birləşdirən tarixi “İpək yolunu” bərpa edəcək, Uzaq Şərqdən Aralıq dənizinə qədər türk ellərinin iqtisadi, siyasi və mədəni birliyini gerçəkləşdirəcək.

Tarix boyu Azərbaycan Türkiyə üçün türk və müsəlman dünyasının “Giriş qapısı”, Türkiyə isə Azərbaycan üçün “Avropa və Qərb qapılarının açarı” rolunu oynamışdır. Bu gün artıq türk dünyasında cərəyan edən və qarşısızalmaz proses kimi ifadə olunan hadisələr – türk ellərinin bir-birinə qovuşması, türk-müsəlman arealının çox sürətlə genişlənməsi dünyada qurulan yeni etnik-siyasi nizamın tərkib hissəsi kimi ortaya çıxır. Qədim və orta əsrlər dövründə intensiv inkişaf edən bu proses XVIII yüzillikdə siyasi səhnəyə ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə antitürk siyasəti yürüdən, türk xalqlarının inteqrasiyasını ləngitməyi və hər vaxtlə bu prosesin qarşısını almağı özünün hərbi-siyasi doktrinası elan edən mürtəcə qüvvələrin çıxması və türk birliyinə qarşı səlib yürüşünə başlaması ilə bir müddət səngimişdi. XX yüzilliyin əvvəllərində Rusiya imperiyasının ərazisində türkçülük, turançılıq və pantürkizm ideyalarının növbəti intibahı prosesi başlayanda isə az qala bütün dünya bu hadisəyə qarşı silaha sarıldı. Bədii və tarixi ədəbiyyatlarda türkçülük, turançılıq, xüsusilə də pantürkizm ideyaları mürtəcə ideologiya kimi qələmə verilir və bəşəriyyət üçün çox təhlükəli amil kimi qiymətləndirilirdi. Türk etnotipinə məxsus milli idealların təbliği və yayılması ilə məşğul olan yazıçılar və alimlər repressiyalara məruz qalırdı. [2, s. 6]

XX əsrin 60-cı illərindən başlayaraq, Heydər Əliyev Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığını yeni etnik-siyasi və mədəni müstəviyə çıxarmaq istiqamətində fəaliyyətə başladı. Bu dövrdə türk qardaşlığının intibahı məsələsi də gündəmə gəldi. “Bir millət – iki dövlət” doktrinası da məhz o

dövrün siyasi tərəkürünün məhsulu idi. Ulu öndər Heydər Əliyevin Şərqi siyasi fəlsəfəsində ən məşhur kəlamlarından birinə çevrilmiş “Bir millət – iki dövlət” ideyası bütün humanitar elmlərin qanunauyğunluqlarını cəmi dörd sözdə birləşdirən siyasi şahidlik kəlməsi kimi özünü təsdiq etdi və dərhal praktikada təcəssüm olunmağa başladı. Bu gün isə “Bir millət – iki dövlət” düsturu var gücü ilə işləyən qüdrətli və yenilməz bir mexanizmə çevrilmişdir.

Göründüyü kimi, Azərbaycan-Türkiyə qardaşlığı konsepsiyası öz mənbəyini Heydər Əliyevin Azərbaycana ilk rəhbərliyi dövründə mövcud olan etnik-siyasi atmosferdən götürür və Azərbaycana həm birinci, həm də ikinci rəhbərliyi zamanı onun siyasi-ideoloji fəaliyyəti əsla Azərbaycanın sərhədləri ilə məhdudlaşmırdı. Onun türk birliyini və həmrəyliyini reallaşdırılmaq istiqamətində atdığı addımlar türk dünyasının genişlənməsi, inkişafı və qlobal miqyasda nüfuz faktoruna çevrilməsi işində çox dərin izlər buraxıb.

XX yüzilliyin sonlarına doğru türkçülüyn və turançılığın intibahı və davamlı inkişafı sahəsində həyata keçirdiyi möhtəşəm tədbirlər sayəsində Heydər Əliyev türk dünyasının tanınmış liderlərindən birinə çevrilmişdir. O, yaxşı bilirdi ki, təlatümlərlə dolu müasir dövrdə dövlətçiliyimizin və milli istiqlalımızın qorunub saxlanması türk və müsəlman dünyasının həmrəyliyi, türk ellərinin bütün sahələrdə intensiv əməkdaşlığı çox vacibdir. Bununla əlaqədar Heydər Əliyev fəxrətlə qeyd edirdi ki, Azərbaycan və türk xalqları uzun illər ərzində dostluq etmişlər, çünki eyni kökə bağlı, bir dildə danışan xalqlardır. Adət-ənənələrimiz çox yaxındır. İllər, əsrlər, hətta sovet dövrünün sərt qanunları bizi ayıra bilməyib, biz daha da əlaqələrimizi gücləndirib müstəqillik əldə etdikdən sonra tarixi ənənələrimizi inkişaf etdirərək irəliləməyə çalışmalı və beləliklə, xalqlarımızın firavan və xoşbəxt həyatını təmin etməliyik. [4, s. 73]

Ulu Öndər respublikamıza ilk dəfə rəhbərlik etdiyi dövrdə Sovet İttifaqında mövcud olan bütün siyasi qadağaları və diplomatik tabuları pozaraq o dövrün sovet rəhbərliyinin qarşısında Türkiyə ilə münasibətlərin yaxşılaşdırılması və durmadan inkişaf etdirilməsi haqqında təkliflərlə çıxış etmişdi. Bu gün Türkiyə ilə ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edən, eyni zamanda onları inkişaf etdirmək uğrunda fəaliyyəti və aktiv şəkildə apardığı mübarizəsi gələcəkdə türk birliyinin yaradılması istiqamətində öncəgörülən fəaliyyət kimi qiymətləndirilir. Bununla əlaqədar Heydər Əliyev o dövrdə Azərbaycan Respublikasının Beynəlxalq əlaqələr idarəsinin müdiri Ə.Cəbrayilova müvafiq göstərişlər vermiş, o da öz növbəsində Sovet İttifaqı KP MK-nın Beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin əməkdaşları (N.V.Slepov və V.V.Zaqladin) ilə lazımi danışıqlar aparmış və yüksək nəticələr əldə etmişdi. Tezliklə MK-ya Azərbaycan və Türkiyə arasında dostluq və birgə işbirliyi əlaqələrinin inkişaf etdirilməsinə təkan verəcək çərçivə sənədi göndərilmişdi. Heydər Əliyev bu layihəyə 20 sentyabr 1977-ci il tarixində dərkənar yazaraq Türkiyə ilə bağlı məsələlərdə təbliğati genişləndirməyi, bu məqsədlə bütün vasitələrdən faydalanmağı və bu haqda yuxarı partiya orqanına təkliflər hazırlamağı tapşırırmışdı. Tapşırığa əsasən hazırlanmış məktub Moskvaya, MK-ya göndərilmişdi. Məktubda siyasi, iqtisadi, texniki, mədəni və turizm sahələrində hər iki dövlət arasında ulularımızdan qalan irsi bağları daha da möhkəmləndirmək, sovet-Türkiyə dostluğunu yeni keyfiyyət müstəvisinə çıxarmaq, vaxtilə ölkədən mühacirət etmiş azərbaycanlıların və onların övladlarının vətənə dönməsini təmin etmək və digər məsələlərdən danışılmışdı. Məktubda, həmçinin Kicik Asiya (Anadolu) və Rumeli türklərinin və Türkiyədə yaşayan azərbaycanlıların Azərbaycana maraqlarının durmadan artması haqqında məlumat və qardaş ölkə ilə əlaqələrin genişləndirilməsi üçün konkret təkliflərdən də söz açılmışdı. Həmin məktubda, həmçinin latın qrafikalı əlifba ilə tərtib edilmiş türkdilli ədəbiyyatı rus və azərbaycan dillərinə, siyasi məzmun daşımayan rusdilli və azərbaycandilli ədəbiyyatı isə türk dilinə tərcümə etmək üçün Azərbaycanda kifayət qədər mütəxəssisin olması ilə əlaqədar Bakıda “Progress” nəşriyyatının filialının açılması tövsiyə olunurdu. Bundan başqa, Heydər Əliyev Azərbaycan milli radiosunda və televiziyasında

hazırlanan bütün verilişlərin Türkiyə ərazisində yayımlanmasını vacib addım hesab edirdi. O dövrdə bu dahi şəxsiyyətin gördüyü işlərdən Ümumittifaq Şərq Ticarətinin Azərbaycan bölməsinə Türkiyə ilə birbaşa ticarət əlaqələrinin qurulmasına icazə verilməsi haqqında, SSRİ Dövlət Xarici İqtisadi Əlaqələr Komitəsinin (DXİƏK) xətti ilə Türkiyənin ayrı-ayrı şəhərlərində fəaliyyət göstərən layihə institutlarında Azərbaycandan olan mütəxəssislərin iştirak etməsi təklifləri xüsusilə əhəmiyyətli idi. Ulu Öndər həmin təklifləri irəli sürərkən, sanballı arqument kimi, Türkiyədəki idarə və müəssisələrdə çox sayda Azərbaycan kökənli Türkiyə vətəndaşlarının olmasını əsas götürmüşdü. İki dövlət daxilində Naxçıvan vasitəsi ilə kommunikasiyaların açılması ideyası isə təkcə iqtisadi-siyasi perspektivləri nəzərdə tutmurdu, eyni zamanda tarixən “Bir millət- iki dövlət” düsturu ilə yaşayan xalqların ideoloji və mənəvi baxımdan yaxınlaşmasına xidmət edirdi. Tarixən türk birliyindən ehtiyat edən Moskva iki doğma və qardaş xalq arasında iqtisadi və ticari münasibətlərin reallaşdırılmasına rəvac verməsə də, bu ideyanı Ulu Öndər 90-cı illərin lap başlanğıcında Naxçıvana rəhbərlik etdiyi dövrdə, daha sonra isə 1993-2003-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olduğu zaman reallaşdırdı. Xatırladım ki, Heydər Əliyev 20 iyul 1990-ci ildə Moskvadan Azərbaycana qayıtdıqdan sonra siyasi fəaliyyətini Naxçıvanda davam etdirirdi. Bu zaman Türkiyə ilə əlaqələrin yaradılması Naxçıvan üçün xilaskarlıq faktoruna çevrilmişdi. 1991-ci ilin 3 sentyabr tarixində Naxçıvanda rəhbərliyə seçilən Heydər Əliyevin şəxsi təşəbbüsü və siyasi iradəsi ilə 1992-ci il mayın 27-də blokada şəraitində yaşayan Naxçıvan üçün çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən Sədərək-Dilucu “Ümid” körpüsünün tikilməsi ilə Naxçıvanda siyasi əmin-amanlıq, bütün sahələrdə dirçəliş dövrü və Azərbaycan-Türkiyə birliyinin reallaşdırılmasında isə yeni bir era başlandı.

XX əsrin 90-cı illərində Ulu Öndərin Türkiyəyə getməsi, orada ilk rəsmi görüşün keçirilməsi iki doğma xalq arasında olan münasibətlərin yeni müstəvidə davam etməsinə və daha da möhkəmlənməsinə səbəb oldu. Paytaxt Ankarada keçirilən səfər zamanı bir sıra mühüm sənədlər imzalandı. Bunlar Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin tarixi sənədlərlə rəsmiləşdirilməsi idi. İmzalanmış sənədlər sırasında təhsil, energetika, ətraf aləmin qorunması, terrora qarşı mübarizə, siyasi məsləhətləşmələr haqqında sazişlər, hərtərəfli əməkdaşlığın inkişafı barədə müqavilə və digər mühüm sənədlər yer alırdı. Bununla iki xalq və dövlət arasındakı münasibətlər dövlət başçılarının mütəmadi görüşləri ilə daha da sarsılmaz olurdu. 1995-ci il dekabr ayının 7-9-da Türkiyənin dövlət başçısı Süleyman Dəmirəlin ölkəmizə rəsmi səfəri müddətində imzalanmış Birgə Bəyanat və iqtisadi əməkdaşlıq haqqında memorandum dostluq münasibətlərini müəyyən edən prinsiplərin və əlaqələrin inkişaf istiqamətlərinin möhkəmliyini bir daha sübut etdi. Dövlətlərimiz arasında 1996-cı ildə imzalanmış hərbi, texniki və elm sahələrində əməkdaşlığa dair sənədlər isə öz mahiyyətinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Dahi şəxsiyyət Heydər Əliyev tərəfindən hərəkətverici missiya daşıyan və artıq reallığa çevrilmiş Türk dünyasının birliyi ideyası tezliklə, bəşəriyyətə böyük nailiyyətlər qazandırmış digər türkdilli cümhuriyyətlərə nüfuz etməyə başladı. Yeni tarixi dövrdə yaranmış münbit şərait türkdilli cümhuriyyətlərin (TDC) sürətlə inkişaf etməsinə, qlobal miqyasda mühüm nüfuz sahibi olmalarına, öz aralarında istər elmi-texniki, istər ictimai-siyasi, istərsə də mədəni sahələrdə əlaqələri inanılmaz dərəcədə genişləndirmələrinə səbəb oldu: TDC-lərin İşbirliyi Şurası, Parlament Assambleyası, TÜRKSÖY və digər nüfuzlu təşkilatlar yaradıldı.

İnsanın varlığı uca qayə və məqsədlərə yönəldə yüksəlir, mənəviyyəti bu vasitə ilə kamala yetişir. Hətta cismaniyyəti də onunla müqəddəsləşir. Tərəqqimiz onda barınır. Əqidəmizin qüvvətlənməsi, bütövlüyü bu yolun istiqamətində saxlanılır. Azərbaycanın böyük oğlu Heydər Əliyevin qan qardaşlarımıza sevgisi Türkiyə türkləri ilə olan mənəvi bağımızın nə qədər möhkəm olduğunu göstərir. Türkiyəni müqəddəs yer və sevimli ölkə adlandıran dahi şəxsiyyətin 1997-ci il may ayının 5-i və 8-i aralığında Türkiyə Cümhuriyyətində rəsmi səfərdə olan zaman aidiyyəti

sahələr və səlahiyyətli simalarla görüşlərin keçirilməsində olduqca böyük sıxlıq müşahidə olunur. Bir çox sahələr və təyinatı üzrə imzalanan rəsmi və işgüzar sənədlər hər iki dövlət üçün vacib məsələlərin həllini özündə ehtiva edirdi. Heydər Əliyevə Türkiyə Respublikasının “Dövlət nişanı” may ayının 5-də təqdim olunmuşdu. O, cümhuriyyətin ən ali mükafatını böyük məhəbbət və həyəcanla qəbul etmişdi. Hakimiyyətdə olduğu illər ərzində iki qardaş xalq arasında əlaqələrin inkişafını, genişlənməsini, yüksəlməsini bütün vasitələrlə dəstəkləyən və buna çalışan Ulu Öndər mərasimdə çıxış edərək bu sözləri demişdi: “Uzun illər biz Türkiyədən ayrı düşmüşük, xalqlarımız 70 il bir-birindən ayrı düşmüşdür. Bu illər ərzində tək biz yox, bizdən əvvəl yaşamış nəsillər də Türkiyənin həsrətində olublar, Türkiyə ilə qovuşmaq, görüşmək, əl-ələ vermək, Türkiyənin əlini sıxmaq həsrəti ilə yaşayıblar. Nəhayət, biz 1990-cı ilin əvvəllərində buna nail olduq. Bunun özü hər bir Azərbaycan vətəndaşının həyatında, o cümlədən mənim həyatımda böyük bir xoşbəxtlikdir”.

Hər millət öz bacarığı, tərəqqisi və mədəni inkişafı ölçüsündə özünü tanıdır, qəbul etdirir, deyilənlərə uyğun olaraq da yaşamını davam etdirir. Millətin yaşamını təmin edən təməllərdən biri, tam əminliklə demək olar ki, fərdlərin bir-birinə bağlılığıdır ki, bu da maddi bağdan daha çox mənəvi bağla mümkündür. Özündən uzaqlaşmaq kökünə yadlaşmaqdır. N.F.Qısakürəkin dediyi kimi: “Kökünü bəyənməyən budaqlar budaq olmadan quruyar. Budağını bəyənməyən meyvələr meyvə olmadan çürüyər”. Məsələyə bu yöndən baxsaq, tarix yaşasın, həqiqətlər bilinsin deyə gecəsini gündüzünə qatan bir lider nə qədər böyük, həmin liderlə eyni bir millətə mənsubluğunun qürurunu yaşayan xalq, millət nə qədər bəxtiyardır. Bəzən işıqlı, xoşbəxt bir gələcəkdə yaşamaq üçün illər, əsrlər, bəlkə də min illər geri qayıtmaq, geriye dönmək vacib olur. Hər iki qardaş ölkənin liderlərinin etdiyi kimi. Türklüyü, doğmalığı, birgəliyi qaytarmaq üçün tarixə boylanmaq və söykökünə qayıtmaq lazım gəlir.

Heydər Əliyevin “Bir millət – iki dövlət” tezi bu baxımdan düşüncə və şüurları hərəkətə gətirən, tərəqqiyə yönəldən, qardaşlığın, milli dirçəliş yolunun həmrəylik, bütünlük məfkurəsindən qaynaqlandığını göstərən müdrik ifadədir. Əsrlər boyu bizlər ortaq mədəniyyətə, yəni ədəbiyyata, musiqiyə, adət-ənənəyə sahib olmuşuq. Artıq türkdillə dövlətlər ortaq ümumtürk dilinə keçid üçün fəaliyyət göstərir, yorulmadan bu istiqamətdə lazımlı işlər görürlər. Bütün bunlar dahi şəxsiyyət Heydər Əliyevin olduqca uzaqgörən insan, gələcəyi öncədən doğru proqnozlaşdırmaqla mükəmməl siyasi düşüncəyə sahib olduğunun göstəriciləridir. “Azərbaycanla Türkiyə bir millət, iki dövlətdir” deyən siyasi lider yaşadığı şərəfli həyatı boyunca bu əlaqələrin genişləndirilməsini özünün mənəvi borcu bilmişdir. Tərəddüdsüz demək olar ki, Türkiyə Cümhuriyyətinin qurucusu Mustafa Kamal Atatürk də zamanında “Nə mutlu türküm deyənə!” deyərək bütün Türkiyə Cümhuriyyətinin vətəndaşlarını və özünü türk sayan hər kəsi nəzərdə tutmuşdu. [3, s. 405-406]

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ulu Öndərin vəfatından sonra bütün sahələrdə olduğu kimi, qardaş Türkiyə ilə münasibətlərdə də Heydər Əliyev siyasətini tükənməz enerji və məsuliyyətlə davam etdirdi və “Bir millət – iki dövlət” şüarını dövlətlərimizin və xalqlarımızın birgə əlaqələrinin strategiyasına çevirdi. Bu şüar həm regionumuzda, həm də beynəlxalq arenada Azərbaycan-Türkiyə münasibətlərinin işlək və səmərəli hədəfi olaraq keçən hər gün daha da aktuallaşdı, dövlət siyasəti olmaqla yanaşı, qardaş xalqlarımızın ruh və könül birliyi siyasəti kimi də dolğunlaşdı, ölkələrimizin iqtisadi, ticari, mədəni, hərbi-siyasi əlaqələri ilə daha da zənginləşdi və yeni keyfiyyət mərhələsinə qədəm qoydu. Bu düstur həm də türk dövlətlərinin və toplumlarının bir-birinə yaxınlaşmasını şərtləndirən cazibə mənbəyi keyfiyyəti qazandı.

Həsrətini çəkdiyimiz Vətən torpaqlarının azadlığı uğrunda 44 günlük müharibə başlayan zaman Prezident İlham Əliyevə ilk zəng edən, dövlətimizə bütün imkanları ilə dəstəyini ifadə edən Türkiyə Cümhuriyyəti başçısı Rəcəb Tayyib Ərdoğan oldu. Əgər keçmişə – 1918-ci ilə nəzər

salsaq, Türkiyənin bir dövlət olaraq, o zaman da yanımızda olduğunun şahidi olarıq. İndi də bizim müqəddəs şəhidlər xiyabanında həmin dövrdə Azərbaycanın azadlıq mücadiləsində, erməni terrorizmindən qurtulmasında igidliklə vuruşan və vuruşaraq, şəhid olan türk qardaşlarımızın məzarı var. İndi də – II Qarabağ savaşında dost, qardaş sevgisini yaxından hiss etdik. Dövlətimizə qarşı duran, erməni vəhşiliyini görməzdən gələn və əllərində olan bir çox vasitələrlə onlara yardım edən dünya güclərinə rəğmən biz böyük türk qardaşlarımızın dəstəyi və sevgisi ilə qürurlandıq. Bu hiss tam qələbə qazanmağımıza zəmanət oldu. Cərəyan edən hadisələrin gedişatı göstərir ki, məsələ nə olursa olsun, əgər bu məsələ türkün məsələsdirsə, hər iki qardaş xalq üçün keçilməyən sədd yoxdur və onlar sərt qaya kimi əzəmətli duruşlarını, mövqelərini onlara qarşı olan güclərə nümayiş etdirirlər. Prezident İlham Əliyev Ulu Öndərin “Bir millət – iki dövlət” aforizminin əbədiyyətə qədər Türkiyə və Azərbaycan münasibətlərində günəş kimi işıq saçacağını həmişə xatırladır. Tərəqqi yeni ruhlu, milli düşüncəli, dilini, tarixini sevən, diri fikirli, soy-kökünün mənəviyyəti ilə qidalanan qəhrəmanların əli ilə mümkündür. Bu prizmadan baxsaq, artıq iki xalq arasında olan bağlıqda möhtəşəm bir mərhələ başlayıb.

Xalqımız üçün mənəvi dəyəri heç bir ölçüyə sığmayan, zəfər tacımız Şuşada 15 iyun 2021-ci il tarixində Azərbaycanla Türkiyə arasında imzalanan "Müttəfiqlik münasibətləri haqqında Şuşa Bəyannaməsi"nin bundan yüz il əvvəl imzalanan Qars müqaviləsinin 100 illiyi ilə eyni zaman kəsiyində uzlaşmasının simvolik mənası var [5, s. 143]. Tarixi ədalət gec-tez baş verəcəkdi. 100 il bundan qabaq qonşusuna, onun verdiyi çörəyə xəyanət edən ermənilər məkrli planlarının baş tutmasını bu müqavilə əsasında bayram edirdilərsə, indi tarixi gedişat azərbaycanlıların xeyrinə dəyişdi. Bu müqavilə gələcək nəsillərin də qürurla tanış olacağı, dərsliklərdən və müəyyən tarixi mənbələrdən oxuyacağı bənzərsiz sənəddir. Artıq bəşəriyyət tarixi zəfərimizlə barışmalı, bütövlüyümüzü, müstəqilliyimizi görməlidir.

Nəticə

Ulu öndər Heydər Əliyevin minilliklər üçün söylədiyi “Bir millət – iki dövlət” düsturu həm siyasi doktrina, həm də mənəvi kodeks kimi özünü artıq təsdiq etmişdir. Beləliklə, Azərbaycan-Türkiyə birliyi strategiyasının təməlinə qardaşlıq, milli maraqlar, bu birliyi möhkəmləndirən güclü, çevik siyasət dünya diplomatiyasının tərkib hissəsinə çevrilmişdir.

Keçmişdən bu günə misilsiz bir xəzinə kimi miras qalan dostluq və doğmalığın artıq yeni bir mərhələsi başlayıb: səsi-sədası dünyanı ağışına alan, ulularımızın ruhaniyyətini sevindirən, dostla fərəh, düşmənlə ölüm saçan yenilməz qardaşlıq münasibəti mərhələsi. Bir dövlətin uğuru digər dövlət üçün əsl bayrama çevrilir, hər hansı problemi isə ölkələrimiz və xalqlarımız birgə yaşayır və birlikdə dəf edir. Beləliklə, bu tarixi düstur zamanın çətin sınaqlarından keçərək doğruluğunu, zəruriliyini və inkişafını təsdiq edir, dərin kökləri, ana dili, mənəvi dünyası, adət-ənənələri eyni olan xalqlarımızın birlik və tərəqqisinin təməl daşı rolunu oynayır, Heydər Əliyevin hər zaman böyük sevgiyə dediyi “Azərbaycan–Türkiyə dostluğu və qardaşlığı sarsılmazdır, əbədidir” ideyasını gerçəyə çevirir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Ələkbərli F. Azərbaycan türk fəlsəfəsi və ictimai fikir tarixi (XIX-XX əsrlər), I hissə. Bakı: Elm və təhsil, 2018, 504 s.
2. Ələkbərli F. Azərbaycan türk fəlsəfəsi və ictimai fikir tarixi (XIX-XX əsrlər), II hissə. Bakı: Elm və təhsil, 2020, 864 s.
3. Demokratik Bilincin Kutsal Bileşenləri”. Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (Demirhan, Yılmaz; Öztürk, Musa (15 Haziran 2020). “15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında 43):
4. Qurbanov F., Mədətli E. Bir millət – iki dövlət: fəlsəfi-tarixi təhlil. Bakı: Elm və təhsil, 2020, 232 s.

5. Musa Qasımlı. Ermənistanın sovetləşdirilməsindən Azərbaycan ərazilərinin işğalınadək erməni iddiaları: tarix – olduğu kimi (1920-1994-cü illər). Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondu, 2016. - 520 s.

**FORMULA OF AZERBAIJANI-TURKISH RELATIONS:
"ONE NATION – TWO STATES"**

E.Jafarova

doctor of philosophy in political sciences, associate professor
Mingachevir State University

Abstract: *The article discusses the enduring relevance of the statement "One nation, two states" by the national leader Heydar Aliyev, highlighting its historical significance in shaping public ideologies and fostering revolutionary thinking. The author highlights that this formula assesses the significance and potential of the longstanding friendship and fraternal ties between Azerbaijan and Turkey, which have endured for numerous centuries. Within this succinct remark lies a profound ideology that has significantly influenced the course of history, resulting in advantageous outcomes for both Turkey and Azerbaijan. This emblem not only represents our country's sovereignty, but also embodies the cultural ethos of our populace. The profound statement made by Heydar Aliyev transcended national boundaries and assumed a global significance, capturing the interest of nations and individuals worldwide towards the interconnectedness of kindred peoples with a shared historical and political trajectory, as well as the importance of Turkish-Muslim unity and solidarity.*

As per the author's assertion, this concept does not encompass the mobilization of the Turkish and Muslim populations against a particular hypothetical adversary, nor does it entail the establishment of an oppositional stance or coalition vis-à-vis other global entities. The concept of "one nation – two states" embodies a vision that promotes harmony, fraternity, and reciprocal support, irrespective of linguistic, religious, national, or racial differences. The fundamental essence of the concept and its unwavering backing lies in the Turkish-Azerbaijani alliance.

Keywords: *genius man Heydar Aliyev, the formula "One nation – two states", Turkish-Muslim unity, Turkish-Azerbaijani tandem, renaissance of Turkic ideas, Shusha Declaration*

**ФОРМУЛА АЗЕРБАЙДЖАНО-ТУРЕЦКИХ ОТНОШЕНИЙ:
«ОДНА НАЦИЯ – ДВА ГОСУДАРСТВА»**

Э.Х.Джафарова

доктор философии по политическим наукам, доцент
Мингячевирский государственный университет

Резюме: *В статье рассказывается о том, как изречение общенационального лидера Гейдара Алиева «Одна нация, два государства», которое никогда не теряло своей актуальности и вписано в историю золотыми буквами, вызвало коренные изменения в содержании общественных представлений и развитии революционного мышления. Автор отмечает, что эта формула определяет важность и перспективы дружбы и братских отношений между Азербайджаном и Турцией, существовавших на протяжении тысячелетий. За этим лаконичным выражением стоит глубокая философия, изменившая колесо истории на благо Турции и Азербайджана. То есть это не только символ нашей национальной независимости, но и образ жизни нашего народа. Это мудрое изречение Гейдара Алиева вышло за пределы одной страны и приобрело глобальный характер,*

привлекая внимание государств и народов мира к братским народам, имеющим общую историческую и политическую судьбу, турецкое и мусульманское единство и солидарность.

По мнению автора, эта идея не предполагает мобилизации турок и мусульман против какого-то конкретного и гипотетического врага и создания оппозиции или фронта другим мирам. Идея одной нации, двух государств – это призыв к миру, братству и взаимопомощи независимо от языка, религии, национальности и расы. А стержнем идеи и ее незыблемой опорой является турецко-азербайджанский тандем.

Ключевые слова: *гениальный человек Гейдар Алиев, формула «Одна нация – два государства», турецко-мусульманское единство, турецко-Азербайджанский тандем, ренессанс идей тюркизма, Шушинская Декларация*

Elmi redaktor: s.e.f.d., dos. A.Məmmədov

Çapa təqdim edən redaktor: t.f.d., dos. N.Zeynalov

Daxil olub: 26.06.2023

Çapa qəbul edilib: 03.07.2023